

Państwo wyznaniowe, państwo świeckie, państwo neutralne światopoglądowo

Autor tekstu: **Mirosław Woroniecki**

Państwo wyznaniowe, państwo świeckie czy laickie wreszcie państwo neutralne światopoglądowo to nie są pojęcia powstałe jako wytwory teoretycznych rozważań lecz jako pojęcia potoczne powoli zyskujące coraz większe znaczenie w prawie konstytucyjnym i wyznaniowym, a także jako terminy techniczne występujące w opracowaniach politologii współczesnej głównie odnoszących się do problematyki bliskowschodniej. Do niedawna jeszcze znaczenie tych pojęć w naukach politologicznych było kwestionowane jako pozbawione waloru ścisłego zdefiniowania, niedookreślone, różnorodne i wymagające szerszego opisu poprzez wskazanie elementów koniecznych do wypełnienia ich treścią pozostającą w relacji do ustroju społeczno-politycznego, formy rządów i stanu świadomości społeczeństwa. W dalszym ciągu pojęcia te w nauce i polityce rozumiane są niejednolicie. W prawie konstytucyjnym i wyznaniowym treść poszczególnych pojęć, a przede wszystkim termin „państwo świeckie” jako przeciwieństwo państwa wyznaniowego konstruowany jest poprzez orzecznictwo sądów powszechnych, administracyjnych i konstytucyjnych współczesnych państw demokratycznych, a więc poprzez ustalenia w sprawach indywidualnych, ponadto także przez obserwacje wynikające z uogólnionej praktyki politycznej oraz badania stanu świadomości społecznej. W zakresie terminu „państwo wyznaniowe” wyróżniono cztery zasadnicze elementy świadczące o dominacji w takich państwach zasad i norm regulujących praktykę wyznaniową nad sposobem funkcjonowania państwa. Są następujące elementy:

- 1. uprzywilejowanie jednej instytucji wyznaniowej w porównaniu do innych instytucji i organizacji, a więc np. finansowanie z budżetu państwa,
- 2. dostosowanie stanowionego prawa do interesów i aspiracji wyznaniowych wspólnot religijnych, a więc np. wprowadzenie zasady konfesyjnego zawierania związków małżeńskich, powoływanie pozaprawnych organów i instytucji państwowo-kościelnych,
- 3. materialne uprzywilejowanie kleru wobec innych grup społecznych, np. zwolnienia podatkowe, finansowanie ubezpieczeń społecznych,
- 4. represyjna bądź dyskryminacyjna polityka wobec innych religii i ich wyznawców, np. pozbawienie prawa pełnienia urzędów państwowych wyznawców religii mniejszościowych,

Ad.1. Ekipy sprawujące władzę i ich polityczni konkurenci w państwie wyznaniowym nie muszą odznaczać się ponad przeciętną religijnością muszą natomiast demonstrować zarówno osobiste jak i grupowe zaangażowanie w praktyki religijne, a jeżeli przed rozpoczęciem działalności publicznej zaangażowanie to było słabe lub żadne, to pomocne stają się deklaracje nawrócenia z ostantacyjnym uczestnictwem w obrzędach religijnych. Uroczystościom państwowym nadaje się charakter religijny, zapewnia wszechobecność symboli religijnych, a zwierzchności religijnej okazuje się szczególny respekt wytwarzając atmosferę i nadając szczególną oprawę udziałowi przedstawicieli religijnych w uroczystościach państwowych. Postawę taką przejmują wszystkie organy państwa, instytucje publiczne, środowiska opiniotwórcze ugruntowując panowanie jedynego słusznego światopoglądu religijnego z jego bezwzględnie obowiązującym systemem norm etycznych i obyczajowych doprowadzając do osłabiania tolerancji wobec odmiennych światopoglądów.

Ad.2. Dostosowanie przepisów prawnych do interesów instytucji wyznaniowej, a także aspiracji normatywnych wyznawców przeważającej czy wyłącznej konfesji obejmuje wszystkie wypadki tak związane ze stosunkami pomiędzy państwem i instytucją wyznaniową jak i regulacje rozmaitych aspektów życia społecznego i osobistego obywateli w tym szkolnictwa, zdrowia, zasad prawa rodzinnego, obyczajowości ale i wolności słowa, mediów czy twórczości artystycznej. W państwie wyznaniowym sprawy te regulowane są w sposób zgodny z zasadami wiary by w ten sposób wspierać jej doktrynę „przez zrównanie statusu jej mitów opisowych ze statusem naukowej wiedzy o świecie oraz podniesienie jej zaleceń moralnych i obyczajowych do rangi powszechnie obowiązujących norm postępowania.”

Ad.3. Materialne uprzywilejowanie kleru wobec innych grup społecznych oraz instytucji wyznaniowych wobec innych instytucji działających w państwie np. wobec stowarzyszeń świeckich zakładając że w ogóle są one dopuszczone do legalnego funkcjonowania mogą przybierać różne formy nie tylko bezpośredniego finansowania (opłacanie ubezpieczeń społecznych, dotacje, dofinansowanie uczelni i szkół religijnych) lecz także autoreklama, szkolenia kadr np.

nauczycielskich, rozbudowa infrastruktury.

Ad. 4. Represyjna polityka wobec innych religii i ich wyznawców może przyjmować w skrajnych wypadkach charakter bezpośredni, lecz częściej jest działaniem przybierającym formę ostracyzmu społecznego, wykluczania, poniżania, ośmieszania, a często znęcania się i poniewierania innymi, co szczególnie widoczne jest w szkołach publicznych realizujących programy nauczania opierające się na religijnych systemach wartości.

Jak to z powyższego wywodu wynika państwo wyznaniowe to nie tylko państwo, które w rozumieniu prawa konstytucyjnego ustanawia czy uprzywilejowuje jakąś konfesję, nadając jej rangę państwową lecz także takie państwo, które spełnia jakikolwiek z wyżej wskazanych enumeratywnie elementów niezależnie od formy ustrojowej, społecznej czy politycznej. W tym miejscu wypada przytoczyć wielokrotnie przywoływany pogląd prof. Jana Woleńskiego, który stwierdził że konflikt pomiędzy ideą państwa neutralnego światopoglądowo, a ideą państwa wyznaniowego sprowadza się w dużej mierze do sporu między minimalnym, a maksymalnym zaangażowaniem światopoglądowym po stronie instytucji publicznych. Taki też zasadniczo kierunek przyjęty został w konstruowaniu koncepcji państwa świeckiego, która odrzucała i zaprzeczała rozwiązaniom przyjmowanym w państwach wyznaniowych. Chociaż nadal podstawowym wyznacznikiem modelu konstytucyjnego państwa wyznaniowego było ustanowienie czy to Kościoła narodowego czy to państwowego wyznania albo też zawarcie wyraźnej deklaracji o poddaniu państwa religii objawionej, to dzisiaj nie możemy przyjąć jako miarodajnego takiego rozstrzygnięcia konstytucyjnego bez należytego zbadania poszczególnych elementów składających się na treść pojęcia państwa wyznaniowego. Tak jak nie możemy definiować państwa świeckiego jedynie poprzez konstytucyjne deklaracje prawne, nie oceniając go przez pryzmat opozycyjnych względem państwa wyznaniowego cech wskazujących czym państwo świeckie nie jest, tak też nie powinniśmy definiować państwa jako wyznaniowego poprzestając na stwierdzeniu że ustanowiono w nim Kościół czy religię panującą.

Państwo świeckie stanowiąc koncepcję prawną określającą zakres i formy działania aparatu państwowego wobec społeczeństwa w mojej ocenie pojmowane jest w znaczeniu funkcjonalnym jako wynikający z istoty nowożytnej demokracji sposób realizacji zasady wolności i swobody światopoglądowej obywateli i obowiązku ich poszanowania oraz ochrony przez władzę publiczną, co m. in. znalazło wyraz w art.30 Konstytucji RP. Jest zatem nieuprawnionym zawężeniem nawet jeżeli użytecznym na potrzeby nauki prawa konstytucyjnego pogląd prof. Michała Pietrzaka iż: „ Świeckość to kwestia prawa. Nie można uznać za świeckie państwa, którego konstytucja to wyklucza . Tak jest wówczas gdy w państwie istnieje Kościół względnie religia panująca .” Koncentrując się na omówieniu różnic w sformułowaniach postanowień konstytucji wprowadzające różne systemy podkreślenia zarówno oddzielności jak i niezależności państwa od kościoła autor ten stwierdza co następuje:

"Postanowienia konstytucji dotyczące świeckiego charakteru państwa cechuje niejednorodność, a zarazem ogólnikowość rozwiązań. Dadzą się one sprowadzić do trzech grup rozwiązań. Pierwsza grupa akcentuje zakaz istnienia względnie wprowadzenia Kościoła państwowego. Zapoczątkowała to rozwiązanie konstytucja Stanów Zjednoczonych, której pierwsza poprawka z 1791 roku postanowiła , że Kongres nie ustanowi żadnej religii panującą ani nie zabroni wyznawania jakiegokolwiek religii. (...) Rozwiązania takie wprowadzono w konstytucjach Meksyku 1917, konstytucji niemieckiej z 1919 r., hiszpańskiej z 1978 r.

Druga grupa konstytucji podkreśla fakt oddzielania Kościoła od państwa względnie rozdział Kościoła i państwa. Za takim określeniem opowiadały się konstytucje państw socjalistycznych.

Trzecie rozwiązanie zaproponowała konstytucja francuska z 1946 roku przyjmując stwierdzenie że Francja jest republika laicką. Powtórzyła je obecnie obowiązująca konstytucja z 1958 roku. Tych samych sformułowań używają konstytucje niektórych krajów afrykańskich: Senegal, Beninu, Nigru, Czadu. Wszystkie konstytucje, które opowiadają się za świeckim charakterem państwa, potwierdzają jednocześnie wolność kultu bądź swobodę działalności religijnej."

Konstytucyjne postanowienia często wzbogacane są o postanowienie precyzujące bliżej świecki charakter państwa wynikające z reguły z doświadczeń historycznych, politycznych bądź społecznych np. w Japonii i Meksyku zabrania się sprawowania władzy państwowej organizacjom wyznaniowym, a państwu zabrania się nauczania religii w szkołach państwowych. Konstytucja Portugalii z 1976r. wprowadza zasadę neutralności religijno-swiatopoglądowej państwa zabraniając organizowania oświaty na podstawie kryteriów politycznych, ideologicznych czy religijnych, a także zakazuje

partiom politycznym odwoływania się do nazw religijnych czy używania znaków bądź symboli religijnych. Konstytucja hiszpańska z 1978 roku wprowadza zakaz zmuszania kogokolwiek do ujawnienia swej ideologii, religii bądź wierzeń.

O wiele jednak częściej konkretyzacja pojęcia świeckości następuje w ustawach odnoszących się czy to do porządku publicznego (zakaz wywieszania na budynkach publicznych znaków i emblematów religijnych), czy też do sposobu funkcjonowania państwa (zakaz łączenia uroczystości państwowych z obrzędami religijnymi, zakaz wykonywania przez kościoły funkcji państwowych w tym dotyczących prawa małżeńskiego).

Państwo świeckie, którego narodziny związane są z myślą racjonalistyczną, zaprzeczeniem religijnej legitymizacji władzy państwowej w końcu z pojawieniem się przekonania o niekompetencji państwa w regulowaniu spraw natury religijnej, a także z akceptacją poglądu o eliminacji treści i inspiracji religijnych z życia państwowego, podlegało ewolucji na przestrzeni XIX i XX wieku. Z jednej strony było to wynikiem nieustającej krytyki Kościołów, antyklerykalizmu i antykościelnych wystąpień nie tylko w czasie rewolucji bolszewickiej, ale i wojny domowej w Hiszpanii czy wcześniej w trakcie wystąpień robotniczych m.in. w Bawarii — z drugiej strony historycznych doświadczeń z okresu państw totalitarnych. Nawet tam, gdzie nie dochodziło do wystąpień zbrojnych przeciwko Kościołowi instytucjonalnemu i klerowi wprowadzane były ustawy antykościelne, likwidowano zakony, szkolnictwo wyznaniowe, przejmowano majątki kościelne itp. Doświadczenia dwustu lat musiały w efekcie uwzględnić, że działania antykościelne chociaż zapoczątkowały procesy laicyzacji i sekularyzacji, to w znacznym stopniu kosztem naruszenia zasady wolności sumienia i wyznania, a więc podstawowego prawa człowieka. W tym sensie koncepcja państwa świeckiego, w której szczególne znaczenie przypadło liberalno-demokratycznemu państwu świeckiemu wiążącemu świeckość państwa z pełnym poszanowaniem wolności sumienia i wyznania, przeciwstawiona została ateistycznemu państwu świeckiemu stanowiącemu instrument umożliwiający ateizację społeczeństwa i odrzucającemu programowo zasadę bezstronności podobnie jak i zasadę wolności sumienia i wyznania. W tej sytuacji optymalnym rozwiązaniem stawał się model awyznaniowego państwa świeckiego odrzucającego jakiegokolwiek związku łączące państwo z organizacjami religijnymi w każdym aspekcie, w tym poprzez odrzucenie jakichkolwiek norm, kryteriów czy zasad religijnych, państwa konsekwentnie laicyzującego prawo pozytywne i koncentrującego się na ochronie wolności jednostki do określenia religijnego, traktując je jako element prywatności podlegający ochronie. Państwo takie uznające się za niekompetentne w sprawach religijnych i nie ingerujące w sprawy wewnętrzne kościołów i związków wyznaniowych kierować się powinno w swoim funkcjonowaniu unieważnieniem religijnej wizji świata .

Neutralność państwa

Zasada neutralności światopoglądowej państwa jak i samo pojęcie państwa neutralnego światopoglądowo jest terminem wypracowanym w drugiej połowie XX wieku jako konsekwencja doświadczeń historycznych, dorobku orzecznictwa sądowego i potrzeb wyrażających określone interesy polityczne państw demokratycznych. Na zmianę akcentów w charakterystyce państwa świeckiego wpłynęły rozwiązania prawne i praktyka organów państwowych polegająca na angażowaniu się państwa w prowadzenie polityki antyreligijnej przy równoczesnym głoszeniu własnych koncepcji filozoficznych i narzucaniu ich swoim instytucjom, funkcjonariuszom i obywatelom. Zasada neutralności państwa zabezpiecza najpełniej gwarancję wolności sumienia i wyznania jednostki oraz prawa kolektywne związane ze swobodą wypełniania funkcji religijnych przez Kościoły i związki wyznaniowe stanowiąc również ochronę prawną innych praw człowieka jak poszanowanie godności, równouprawnienie, prawo do milczenia art.53 ust7 Konstytucji RP niezależnie od faktycznego stanu państwa polskiego, które możemy zasadnie określać mianem państwa wyznaniowego .

"Neutralność światopoglądowa państwa (jak twierdzi dr Ryszard M. Małajny) oznacza jego politykę polegającą na niepromowaniu ani też niedyskryminowaniu żadnych poglądów należących do tej sfery. Idzie tu zwłaszcza o poglądy filozoficzne i religijne. Tak pojmowana neutralność kojarzy się z obojętnością, brakiem zainteresowania, indyferentyzmem lub z niezaangażowaniem. Prawdziwa neutralność nie może być zatem przyjazna lub nieprzyjazna, ścisła lub nieścisła, życzliwa bądź nieżyczliwa, pełna względnie niepełna itp. Takie twierdzenie polega na błędzie logicznym. Dany podmiot albo jest neutralny, albo nie — *tertium non datur*. Innymi słowy neutralność nie podlega kwalifikowaniu. Neutralność z przymiotnikiem będzie więc

zawsze neutralnością w sensie fantazyjnym, ale nigdy w ścisłym tego słowa znaczeniu. Neutralność po to, aby była neutralnością realną, musi być jak najbardziej indyferentna."

Zasada neutralności światopoglądowej nie wyczerpuje jednak pojęcia „państwo laickie czy świeckie”, nie definiuje go ani się w nim nie zawiera stanowi jedynie podstawę na jakiej nowoczesne państwo świeckie może najpełniej się urzeczywistnić przestrzegając zasady oddzielenia strukturalnego, finansowego i prawnego, nie używania i nie odwoływania się do symboliki religijnej, nie prowadzenia indoktrynacji teistycznej jak i ateistycznej, przestrzegania przed uchwalaniem jakichkolwiek aktów normatywnych wpływających z inspiracji religijnej lub materialistycznej

Sędziowie Sądu Najwyższego USA w celu należytego interpretowania zasady neutralności światopoglądowej państwa skonstruowali specjalne zestawy umożliwiających to testów, spośród których największym uznaniem cieszy się test świeckiego celu i zasadniczego efektu aktu prawnego, którego treść przytoczę za opracowaniem dr Pawła Boreckiego zamieszczonym w numerze 5 „Państwa i Prawa” z z 2005 r. nr 5 str. 3-17.

Test ten polega na sprawdzeniu treści aktu prawnego według czterech kryteriów obejmujących odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy akt prawny odzwierciedla świecki cel ustawodawczy ?
2. Czy zasadniczym efektem tego aktu prawnego nie jest popieranie lub zwalczanie religii?
3. Czy wykonywanie tego aktu prawnego nie doprowadzi do nadmiernego wplątania organów państwowych w sprawy religii?
4. Czy wykonanie tego aktu prawnego nie doprowadzi do ograniczenia wolności religijnej obywateli?

Neutralność światopoglądowa państwa nie oznacza jednak kompletnej obojętności wobec wyznań i ich ignorowania szczególnie w wymiarze praw obywatelskich, lecz zakłada uznanie ich za trwały element życia publicznego i aktywne w sferze prawodawczej tworzenie gwarancji dla wolności praktyki religijnej w systemie pluralizmu wyznaniowego i kulturowego . W sferze realnej działalności państwa jest to np. umożliwienie posługi religijnej w szpitalach, więzieniach, wojsku itp. albowiem ten obowiązek wywodzi się z gwarantowanej zasady swobody wykonywania praktyk religijnych wynikającej z zasady wolności sumienia i wyznania.

Niezależnie od zaprzeczenia religijnej wizji świata państwo budujące swoją tożsamość na zasadzie neutralności światopoglądowej, nie wywierając wpływu na istnienie i rozwój wierzeń czy aktywności Kościołów i związków wyznaniowych, zapewniając wolność sumienia i wyznania jednostce, w żaden sposób nie uwalnia człowieka od religii, gdyż uwolnienie od religii państwa nie oznacza automatycznie laicyzacji społeczeństwa. Taka współzależność nie istnieje. Istnieje natomiast historycznie potwierdzona nieskuteczność wszelkich prób ograniczania bądź rozszerzania zasięgu oddziaływania religii bądź innego światopoglądu poprzez różne środki przymusu w tym państwowego. Procesy laicyzacyjne następują z reguły w warunkach pełnej swobody w zakresie praw jednostkowych (wolności sumienia i wyznania) jak i kolektywnych tj. równouprawnienia organizacji religijnych, ich autonomii i niezależności. Demokratyczne państwo neutralne światopoglądowo stanowi zatem współcześnie bezsporną wartość polityczną odpowiadając najlepiej pluralizmowi religijno-swiatopoglądowemu nowoczesnych społeczeństw, tworząc zróżnicowany system gwarancji dla indywidualnych i zbiorowych uprawnień wynikających z wolności sumienia i wyznania. Uznając wszelkie opcje światopoglądowe jednostek jednocześnie odrzuca je jako przesłanki różnicowania praw politycznych i cywilnych obywateli, a zapewniając równość traktowania i swobodę działania uznaje niezależność i autonomię związków wyznaniowych. Pozwala to na stworzenie przesłanek do uznania takiego państwa za wspólne dobro wszystkich obywateli , niezależnie od ich przekonań zapewniając im pełny katalog uprawnień wynikający z zasady wolności sumienia i wyznania.

Mirosław Woroniecki

Adwokat, specjalista prawa gospodarczego, cywilnego i prawa karnego gospodarczego, historyk doktryn politycznych i prawnych, doradca organizacji pozarządowych.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 02-03-2013)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,8786>)

Contents Copyright © 2000-2012 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2012 Michał Przech

Właścicielem portalu Racjonalista.pl jest Fundacja Wolnej Myśli.

Autorem portalu jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tego portalu i jakiegokolwiek jego części.

Wszystkie elementy tego portalu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tego portalu oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tego portalu i nie korzystać z jego zasobów.

Informacje zawarte na tym portalu przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów portalu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na portalu. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki prezentuje.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych portalu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl